

SZABADI ISTVÁN

II. RÁKÓCZI GYÖRGY HADI EDICTUMA**(Debrecen, 1658. augusztus 30.)**

1658. januárjában Medgyesen az országgyűlés ismét erdélyi fejedelemmé választotta II. Rákóczi Györgyöt, akinek letételét rendeleteiben már korábban és többször megparancsolta a török szultán. Válaszként az 1658 májusában (eredetileg Dalmácia ellen) Isztambulból megindult Köprülü Ahmed nagyvezér, azért, hogy csapatai háta mögött megtörje Rákóczi ellenállását, mozgósította Kenán budai basa és a krími kán katonai erejét. Az erdélyi és a török végvári katonák között ekkor már folytak az összecsapások a Partiumban. Az előző évben jelentős veszteségeket elszenvedő, de meg nem semmisült erdélyi haderő még részleges sikereket ért el a Maros mentén, jóllehet csak az első csapások kivédésére volt ereje. 1658 nyarán, június végén – július elején Jenő és Lippa környékén sikeres hadmozdulatokat hajtott végre a fejedelem, július 6-án pedig komoly vereséget mért Lippa alatt a budai basára, akinek több ezer katonája vesztette életét¹.

A győzelem egyik, reánk nézve legsúlyosabb következménye az lett, hogy Köprülü Ahmed teljes haderejével Erdély ellen fordult, augusztus elején Belgrádnál átkelt a Dunán, a hónap végén pedig Jenő alá ér a főhaddal együtt. A háború színtere tehát továbbra is a Partium maradt, a szövetségesek nélkül maradt Rákóczi hadát (végvári és partiumi vármegyei katonákat, bihari és

1 B. Szabó János: II. Rákóczi György 1658. évi török háborúja. Hadtörténelmi Közlemények, 114. (2001: 2–3. sz.) 244–245.

szabolcsi hajdúkat) itt vonta össze. A fejedelem augusztus elején Tasnádon tartózkodott, majd leereszkedett a bihari Hegyközbe, augusztus végén Székelyhídról érkezett Debrecen alá.² Pár nap múlva Jenőt feladták a védői, ezt követően az Erdélyt már egy hónapja fosztogató és feldúló, majd a Meszesen át a Partiumra törő tatárok elárasztották az Érmelléket és Bihart, miközben Rákóczi folyamatosan menekült. Sorsa már ekkor megpecsételődött.

II. Rákóczi György Debrecenben, augusztus 30-án adta ki azt a hadi edictumot, amelynek eredeti példányát ma a Tiszántúli Egyházkerület Nagykönyvtárának Kézirattára őrzi.³ Jelentőségét ezúttal a debreceni keltezése adja számunkra, illetve az a tény, hogy a kutatásba be nem vont, még soha nem közölt forrásról van szó.⁴ Maga a forráscsoport minden bizonnyal figyelemre méltó, hiszen a Hadtörténelmi Közlemények 1891-től 1897-ig *Magyar hadiszabályzatok gyűjteménye* címmel sorozatban közölte azokat (ötven körül van a megjelent edictumok száma),⁵ illetve manapság is sorra jelennek meg hasonló regulamentumok.⁶ Pálffy Géza is felhívja a figyelmet arra, hogy levéltárainkban legalább még egyszer annyi katonai és táborigazgatási rendtartás heverhet feltáratlanul, mint amennyi eddig közlésre került, ugyanő szorgalmazza a forráscsoport minél szélesebb körű feltárását és fejlődéstörténetének leírását, különös tekintettel az erdélyi szabályzatokra.⁷

Ebbe a kutatási irányba illeszkedik jelen forrásközlésünk. Említést érdemel a kézirat sorsa („habent sua fata...”): a máramarosszigeti református líceum könyvtárát és igen gazdag levéltárát 1918 decemberében Debrecenbe,

2 B. Szabó J.: i. m. 253.

3 TtREK Kézirattár. R 2579/461.

4 Hadd tegyem hozzá, hogy Szendrey István egy helyütt utal rá, a következő megjegyzést téve: „a rendeletre Fekete Csaba [a Debreceni Református Kollégium könyvtárosa] hívta fel a figyelmet, amiért ezúton mondok neki hálás köszönetet”. *Szendrey István*: Debrecen a Rákóczi-szabadságharcban. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve Szerk. Gazdag István. Debrecen, 1974. 8.

5 A Hadtörténelmi Közlemények repertórium (1888–1914). Összeállította: Hernádi László Mihály. Pécs, 2001.

6 Összefoglalásként ld.: Pálffy Géza: *Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században*. Győr, 1995. További példák: *Rákóczy Rozália*: *Regulamentum Militare*, 1699. *Hadtörténelmi Közlemények*, 110. (1997. 2. sz.) 326–354. *Hausner Gábor*: *Bethlen Gábor erdélyi fejedelem hadi edictuma*. *Hadtörténelmi közlemények*. 114. (2001. 2-3. sz.) 469–485.

7 Pálffy G.: i. m. 81.

a Református Kollégiumba szállították.⁸ 1940-ben a könyvtár anyaga visszakerült eredeti helyére, míg a levéltár Debrecenben maradt, s ott is van mind a mai napig, anélkül, hogy a nyilvántartás utalna eredetére. A DRK Nagykönyvtára Kézirattárában a „Sztojka család iratai, oklevelei, feljegyzései 1265–1790”⁹ nevet viseli a csaknem 2000 tételből álló, felbecsülhetetlen értékű oklevélgyűjtemény, mely darabszintű jegyzékkel sem rendelkezik. A Századok 1889-es évfolyamában Csánky Dezső beszámol annak legértékesebb darabjairól még mint a Máramaroszigeti Református Líceum okmánytárának ékességeiről,¹⁰ melyeket egykori kéziratárosként én is azonosítottam az említett, úgynevezett „Sztojka-levéltárban”. Ezek egyik darabja a lentebb olvasható hadi rendtartás.

Részben azonos szövegezésű, de rövidebb terjedelmű rendeletet már Gyulafehérvárott, 1658. május 16-án kiadott a fejedelem, mely nyomtatásban is megjelent.¹¹ 1660. május 10-én Szamosfalván kelt egy rövidke edictum, mely mind terjedelmében, mind megfogalmazásában eltér a másik kettőtől.¹² A most publikálásra kerülő szabályzat a legteljesebb, amelyet ismerünk II. Rákóczi Györgytől, valamint a legegánsabb is, különös tekintettel a katonai rendtartások szükségességéről szóló filozofikus bevezetőre. Szövegéből kiderül, hogy a hadi vállalkozás elején, a táborba szálláskor készült.

8 *Balogh Béla*: A Máramarosi Református Líceum egykori könyvtára. In: Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára. Szerk. Kolozsvár 1996. 38–54.

9 *Fekete Csaba – Szabó Botond*: A Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárának (Debrecen) kéziratkatalógusa. 1850 előtti kéziratok. Bp. 1979. 246.

10 *Csánky Dezső*: Máramarosmegye általános történetéből. A városi bizottság jelentése. Századok 23. (1889. Melléklet) 91–101.

11 *Zsilinszky Mihály*: A magyar hadászat történetéhez. Századok 11. (1877) 276–278.

12 Hadi edictum Rákóczy Györgytől, 1660. május 15. a szamosfalvi táborból. Hadtörténelmi Közlemények 9. (1896) 252.

Edictum Militare

Georgius Rákoci, Dei gratia Princeps Tran(sylva)niae, Partium regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes etc.

Mint szintén az Lelek igazgato eszköze az embernek, így minden jó rend Lelke ez világhi dolgokban, ez világhon való igazgatásnak: Mostis ha az jó Istennek úgy tetszik Táborban ki szállunk, nem akarjuk Táborunkat. rendeletlenül jártatni, melybőlis külömb külömb inconvenientiák ne következzenek hanem az jók mint egy Tükörbe(n) lássák mit kell cselekedniök, az gonoszok penígh egyenetlensegekért büntetést szenvedgyenek az ide aláb megh irt Articulusok szerint akarjuk hadaínk igazgatásának: Mellyre az Tiztek eleték vesztése alatt tartozzanak-igazgatni. Mellyet ha az tiztek vagy kedvezésből vagy másbol ki adott Edictum szerint nem tselekednének, azon büntetessel büntetessenek az Generálistol.

Generálisunk tizti böczülleti, vesztése alatt, minden kedvezés nélkül el jární tartozzek, az ide aláb meghirt irt Edictumok penígh nem hoszszas Törvényyel hanem azon Orában megh bizonyosodva(n) Szenvedgye az büntetést.

1. Valaki az megh hirdetés után Eordögh Teremptette, Eordögh Lelkü, vagy más ezekhez hasonló szitkoknak nemeivel szitkozodnék, karomkodnék, Elsöben százat üsssenek rajta az után hallyon megh erette; ha comperialtatik.¹³
2. Valaki előtte jarioianak illendő böcsületit megh nem adná, azon előtte jaro erőssen megh verhesse, ha mégis nem tanul, hanem uyittha, az Sereghből ki vettessék, gialázzatosan más Seregben be se fogadtassék, az Tizttől, Tiztek vesztése alatt, mind által az Tiztekis alattok valok(na)k illendo böczületeket megh adgyák.
3. Valaki Tiztihez csak fegyvert fogis, fel keze el vágattasék, ha penígh hozzá ütne, vagy szurná, mingyárást megh ölettessék két bizonságra is.
4. Valamelly Tizt alatta valóját, maga dolgára kedve ellen kenszeritené, s nem akarna cselekedni, azért az Tizti verné rongálná., fellyeb való Tizti előtt tegyen panaszt s két ember bizonságára tartozzék megh büntetni kedvezés nélkül.

13 ha bebizonyosul

5. Valaki előtte jároja hírenélkül, Zázloja alol ki megyen, imit amot csapongh, csángáz erőssen megh veretessék, palczasztassék, annál inkább ha két nap, vagy három napok alatt tekeregh;
6. Valaki uton járokat verne, fosztana, rongálna, két bizonságra feje vetessék, ha penigh hazakat Templomot, temetéseket verne fel, azon megh irt ket bizonságra karoban verettesek;
7. Valaki szállásán akar maga Gazdáját, akar masét gazdalkodásra adozásra erőltetné, azért szidná, verné, első vetkejét az seregben száz csapattassék, masodjaert hallyon megh.
8. Valaki az seregben Lármát csinálna, míngyárást megh öletlessék azt a ki Strásárol el vonná magát, vagy harczon rendet bontana, hatalmaban legyen az Tiztnek hegyes törrel mingyárást által spekelhesse;
9. Valaki szükségnek idejen cseleddé tenné magát, megh hallyon érette;
10. Valaki más Quártélyát, füvelő helyét el foglalná, elsőben száz csapassék rajta, az után megh hallyon erette;
11. Valaki Jesus kialtás utan¹⁴ korczómaroskodnek, részegeskednék, erőssen megh veretessék; Ha penigh bor árultatnék az hordo feneke ki vágadtassék, az korczómarosson tizenkét forint vetessék.
12. Valaki Táborban lopásban találtatik fel akasztassék.
13. Valakí Seregben fegyert vonszon, ellensége kívül valakihez, keze el vágattassék, ha hol penigh valakit megh sebhét, megh hallyon erette.
14. Valaki Jesus kiáltás utan lönne vagy, hamis hirt költene, megh hallyon érette;
15. Valaki az Strasan nem vigyazna hanem le feküve aluva taláttatnék, az Strasa Mestertől szabad legyen azon helyben megh öletni;

14 A tábori istentiszteletek előtt és este lefekvés előtt Jézus nevét kiáltotta az egész tábor, a mely után többé borozni, mulatni nem volt szabad. Szendrei János szerint a szokás még a 15. század elejétől származik, és feleletül használták a magyarok a törökök „Allah” csatakiáltására. *Szendrei János: Magyar hadi szabályzatok és utasítások a XVII. századból. Hadtörténelmi Közlemények 2. (1889) 288.*

16. Valaki Qvartellyával megh nem érné hanem vagy masét foglalná el vagy az Tábor mestert böcztelenitené, az seregh előtt két száz üttessék rajta;
17. Valaki erőszakot téssen megh hallyon érette.
18. Valaki Aszszont vagy Leánt hordozna véllé, ki nem Felesége megh hallyon érette.
19. Valaki Seregh indulása előtt el mégyen, nem az Sereghben jár, s nemis egyszer s mind indul száll, az Tábor mester fel akasztassa, ki vevén; ha tizti hirevel cselekedí;
20. Valamely Katona engedetlenkedik es szot nem fogad, mi dolgunkban vagy illendo rendtartásban, az legh alacsonb tiztnekis, hatalma legyen megh palczázásra;
21. Valamely tizt, vagy ittás koraban valo szokásából, vagy maga dolgában valo paranczolatnak nem engedesejért alatta valoit szidna verné az felső tizt erdeme szerint büntesse megh érette, vagy Generalisunk foszsza megh az olyan vetkes cselekedetiért tiztitölis;
22. Valaki juhok es egyeb barmok páztoritol, erővel báránt, vagy egyeb marhát venne el, megh hallyon érette.
23. Valaki lovait az rendelt helyen kívül jartatná az Tizt erossen megh veresse érette.
24. Valamelly Tizt illetlen cselekedetekben avatná magát, avagy elegyitene, az olyan tizt sulyosabban büntetődgyék; Azertis ha el titkolná alatta valoinak vetkes cselekedeteket, s tehetsége szerint megh nem Zabolázza.
25. Valaki Tiztit fenyegetné jövendőbéli vagy boszszu tétellel, az dolognak mi voltához képest, kemény es sanyaru büntetessel büntetődgyék.
26. Valaki Nemes ember, Pap hazára Scholára, rá szallana erővel megh hallyon érette.

27. Valaki Táborra élést hozó s vivő szekereket, embereket megháborgatna fosztana, avagy az Taborrolis ki menne eleiben, meghallyon erette.
28. Valaki öregh marhát juhót öl elete veszszen el erette.
29. Senki Zazloia kívül ne járjon, Hadnagya, Kapitánnya eletek vesztése alatt ki ne bocsássák csak fel naprais.
30. Harczon prédának senki ne essék, ha ki praedálna, mentést meghölettessék;
31. Nyeresseget ha mikor Isten ad derék harczon, közönségessen legyen az kotya-vetye.
32. Harczon Kapitány s Hadnagy nem szakadozva, csoportosson, Zazloiával harczollyon.
33. Valaki ellenkeznek hartznak álván, meghallyon; ha Hadnagy, Kapitan nem olné, az öletik meg.
34. Valamely Hadnagy, Capitan Katonaja zászlo alatt nem jár, lézeng, vagy mustra lévén, ott nem találtatik, meghöletik tölünk, utannunk Generalissatol.

Secus itaque sub poenis expressis non facturi. Datum in oppido nostro Debrecen, die 30 Augusti, Anno 1658. G Rakoczy mpra.